

ISSN 2227-1864

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

№ 1127

Серія «ФІЛОЛОГІЯ»

ВИПУСК 71

Заснована 1965 р.

Харків-2014

Рецепція античної літературної спадщини в європейському культурному просторі

УДК 801.654:821.135.1-1,,187/192”

К. І. Паладян

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Гекзаметр та його деривати в румунській поезії кінця XIX — початку XX століття

Паладян К. І. Гекзаметр та його деривати в румунській поезії кінця XIX — початку XX століття. У статті розглянуто перші спроби імітації гекзаметра в оригінальній румунській літературі кінця XIX — початку XX століття. Доведено, що у румунській поезії гекзаметр виступає як імітація трьох форм античного розміру: еквівалентом «правильної» античної форми грецького зразка з відтворенням первинного виду ритму; дактило-хореїчними варіаціями латинського зразка із одновершинним ритмом і німецького зразка із двовершинним ритмом; «псевдо-гекзаметрами» або дериватами гекзаметра, які допускають значні відхилення від античних канонів.

Ключові слова: версифікація, гекзаметр, дактило-хореїчний розмір, дериват гекзаметра, метр, розмір, ритм, цезура, клаузула.

Паладян К. И. Гекзаметр и его дериваты в румынской поэзии конца XIX — начала XX столетия. В статье рассмотрены первые попытки имитации гекзаметра в оригинальной румынской литературе конца XIX — начала XX столетия. Доказано, что в румынской поэзии гекзаметр представлен тремя формами античного размера: эквивалентом «правильной» формы греческого образца с отображением первичного ритма; дактило-хореическими вариациями латинского образца с одновершинным ритмом и немецкого образца с двухвершинным ритмом; «псевдо-гекзаметрами» или дериватами гекзаметра, которые допускают определенные отступления от античных канонов.

Ключевые слова: версификация, гекзаметр, дактило-хореический размер, дериват гекзаметра, метр, размер, ритм, цезура, клаузула.

Paladian K. I. Hexameter and its derivatives in Romanian poetry from the end of 19th century till the beginning of 20th century. The article discusses the first attempts of imitation of hexameter in original Romanian literature from the end of 19th century till the beginning of 20th century. It is proved that in Romanian poetry hexameter is expressed as an imitation of three forms of antique size: the equivalent or the right antique form of Greek sample with the reproduction of primary type of rhythm; dactylic-trochaic variations of Latin sample with one top rhythm and dactylic-trochaic variations of German sample with two tops rhythm; derivatives of hexameter.

Key words: versification, hexameter, dactylic-trochaic size, derivate of hexameter, meter, size, rhythm, caesura, clausula.

В румунській поезії засвоєння античного вірша почалося, як у більшості літератур, із перекладів оригінальних творів грецьких і латинських авторів. Румунські поети відтворювали ритмічні схеми квантитативної поезії силабо-тонічними засобами: замість довгого складу вживається наголошений склад, а замість короткого — ненаголошений. Серед найуживаніших форм античного віршування у румунській літературі виступає гекзаметр.

Проблему вивчення рецепції античної версифікації у румунській поезії розв'язували чимало віршознавців. Але їхні праці мали, здебільшого, загальний характер і обмежувались проблемами форм перекладів з античної літератури [5], або розглядом імітації античних розмірів у творчості Міхая Емінеску [3; 6; 10]. Питання про вивчення гекзаметра в оригінальній румунській поезії досі не ставилося. У статті спробуємо з'ясувати особливості румунського гекзаметра кінця XIX —

початку XX століття, виявити його ритмічні форми та спільні і відмінні риси із античним відповідником.

Гекзаметр вважався метром героїчного епосу. Його структуру та ритмічні форми описав російський віршознавець М. Гаспаров, який зауважив, що в античній термінології це 6-стопний дактиль, кожна стопа якого може бути змінена рівнодольним їй спондеєм. При цьому в античному гекзаметрі кожен з перших чотирьох дактилів міг бути замінений спондеєм, остання стопа може бути лише спондеєм (або хореем), п'ята — обов'язково дактилем („спондеїчні гекзаметри” із спондеєм на цьому місці — виняток) [1:71; 2:364].

У розвитку античного гекзаметра поєднання дактилічних і спондеїчних стоп дає 16 ритмічних варіацій. М. Гаспаров, враховуючи уживаність різних варіацій гекзаметра та опираючись на показники М. Дробиша (стосовно латинського гекзаметра) та А. Людвіха (для грецького вірша), виділяє два види ритму: *первинний ритм* — чергування сильних і слабих складів; *вторинний ритм* — чергування сильних і слабих стоп (часто спондеїзованих і рідко спондеїзованих стоп) [2:366]. Віршознавець у вторинному ритмі виявив три зразки національних форм гекзаметра: *хвилеподібний ритм* з кульмінаціями на II і IV стопі у грецькій поезії або з кульмінаціями на I і III стопі у російському вірші; *одновершинний ритм* з кульмінацією на IV (а потім на III, а потім на II) стопі в латинській і англійській поезії; *двовершинний ритм* з кульмінаціями на I і IV стопі у німецькій класичній поезії.

У румунській поезії перший оригінальний твір, написаний гекзаметром, з'явився у творчості М. Емінеску — найславетнішого румунського поета.

Форма гекзаметра характерна для поеми „Міфологічне” (надрукована лише у XX столітті). Аналіз поезії показує, що М. Емінеску відтворив античний розмір дактило-хореем:

Da! Din porțile mândre de munte, din stânci arcuite,

┐┐┐┐┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐

Iese-uraganul bătrân, mânănd pe lungi umeri de nour

┐┐┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐

Caii fulgerători și carul ce-n fuga lui tună.

┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐ атон. II

Barba lui flutură-n vânturi ca negura cea argintie,

┐┐┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐

Părul umflat e de vânt, și prin el colțuroasa cogoană... [7:238].

┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐

Наведена схема засвідчує: поет вдало поєднав дактилічні і хорейні стопи і створив оригінальну ритмічну структуру яка не поступається античному відповіднику. Вважаємо, що М. Емінеску спирався на досвід німецької поезії, в якій замість довгого вживається наголошений склад, а замість короткого — ненаголошений, а спондеї здебільшого передані хореем. Тож поезії М. Емінеску властивий вторинний ритм гекзаметра.

Щодо стягування стоп, метричний малюнок вірша вказує на високий рівень хорейзації I і IV стоп:

Стопи			
I	II	I II	I V
47, 5	31, 2	2 3,7	3 7,8

Така структура властива німецькій класичній поезії, в якій спостерігається *двовершинний ритм* гекзаметра.

Особливістю ритмічних модуляцій М. Емінеску є високий відсоток пропуску наголосів, насамперед на першій дактилічній стопі — 35,7%. Таке явище виникає внаслідок використання односкладових службових частин мови.

У поезії М. Емінеску також наявний випадок стягування п'ятої стопи, що є винятком у гекзаметричній структурі:

Lin netezește-a ei față albastră și-adânc se uită [7:240].

┐┐┐┐┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐

В окремих рядках поезії фіксуємо подвійну і, навіть, потрійну хорейзацію стоп. Також наявний випадок де на всіх нормативних позиціях зустрічається хорей:

Astfel nu-nțeleg cum tânăr de-o mie de evi ești [7:240]

┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐

Зауважимо, що у творі цезура мобільна, як і в античній поезії. Переважає чоловіча цезура на III або II стопі. Але поет створює свої власні моделі цезури:

Vai! nu făcuse șosea cumsecade pe câmpii albaștri [7:239]

┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐┐┐┐┐

або:

Taci, moșnege, făr'de obraz, te du te trezește
[7:239]

$$T \parallel U T U T U T \parallel U T U T U$$

Таким чином М. Емінеску створює національну модель гекзаметра, який відповідає природі румунської мови. Він знаходить ритмічні варіації, які тонко імітують античний вірш. У відтворенні античного розміру поет спирався на німецьку поезію епохи романтизму.

На межі XIX-XX ст. у румунській літературі з'явилися перші друковані оригінальні гексаметри. Румунські поети не мали можливості ознайомитись із гексаметрами М. Емінеску, їхній досвід базувався на знаннях класичної літератури.

У поезіях цього періоду фіксуємо два типи ритмічних форм гекзаметра. До першого відносимо поезію Самсона Боднереску, вірші якого відповідають дактилічній структурі античного розміру. Гекзаметром Боднереску писав короткі за формою епіграми. Наведемо приклад:

Mii de primejdii aşteaptă la drumuri când
noaptea nu-i lună,

TTTTT || TTTT

Greu opintește pe căi călăuzul, ș-ades nu cunoaște

TTTTTT || UUUUUU

*Câmpul în dreapta, pădurea din stânga, nu-
n faţă cărarea.*

Dară, iubită, pe-a robilor cale vin sigur la tine [4:69].

$\cup \cup \cap \cup \cap \cup \cap | \cup \cap \cup \cap$

У наведеному прикладі фіксуємо наявність усіх дактилічних стоп, що створює горизонтальну ритмічну лінію. Подібна тенденція дактилізації стоп спостерігається в латинській поезії (Овідій), грецькій (Нон, Цец) і у представників німецької літератури (Томас Манн). Цезура, як і в античному відповіднику, перебуває в середині дактилічної стопи. Наявність жіночої цезури вказує на те, що поет спирався на досвід грецьких поетів, але її позиція на четвертій стопі нагадує латинську поезію.

Серед ритмічних форм гекзаметрів С. Боднереску наявні форми з чергуванням дактилічних і спондеїчних стоп з варіаціями: DSDD, DDS D, DDDS, причому частіше стягнута II стопа:

*Mers'am și eu, ah! mers'am adese la una din
zâne [4:70]*

У С. Боднереску можна знайти навіть випадки поєднання дактилів із Пеоном I або спроби відхилень від шестимірної стопності. Поет нерідко вдається до поєднання 6-стопного і 7-стопного дактиля. Ритмічні модуляції в гекзаметрах С. Боднереску здійснюються і за рахунок пропусків наголосів, особливо на першій стопі.

В цілому 81% віршів відповідає „ідеальний” структурі гексаметра, що створює *первинний вид ритму*. Цезура на 91% жіноча, у 72% перебуває в середині IV стопи. Можна зробити висновки, що С. Боднереску мав тільки теоретичні знання про гексаметр, але не відчував живого гексаметричного ритму.

Інший тип гексаметра фіксуємо у творах А. Влахуце „Меланколія” та Д. Замфіреску „Вілла Тускулана”. Названі поети передають античний розмір дактило-хоресем.

А. Влахуце дотримується нормативних схем латинського гексаметра з пануванням чоловічої цезури в середині третьої стопи. Хорей замінює третю стопу дактиля, що створює одновіршинний зразок вторинного ритму з кульмінацією на III стопі. Наведемо приклад:

*Întristătoare povești, nespuse de iubite-ntr-o
vreme,*

uuu|uu| || u|uu|uu|u атои. I

*Nu mai cercați a-mi vorbi de zânele voastre
cu steme.*

TTTTTT || UUUUUUUU

*Mândre palate, viteji, și cai ce mănâncă
jăratric,*

TTTTT || UUUUUUU

*Stinsu-s-au toate de veci! Copilul de-atunci,
nebunatic [11:58]*

$TUTUT \parallel UTTUUTTUT$

Як бачимо, поет досконало передав поетичний стиль античних майстрів: гекзаметри з кульмінацією на III стопі наявні в поезії Овідія. Серед відхилень від норми спостерігаємо пропуски наголосів на першій стопі — понад 20% та наявність амфібрахія на I стопі — 4%. Поезії властиве суміжне жіноче римування, що не відповідає класичному відповіднику. Тож твір А. Влахуце можна відвести до т. зв. „неогекзаметра”.

У творі Д. Замфіреску „Вілла Тускулана” хорей постає на четвертій стопі, що створює одновершинний ритм з кульмінацією на IV стопі, як в античній поезії латинського зразка. Цезура рухома, у 52% з’являється в середині третьої стопи, але у 32% жіноча, що не відповідає латинському гекзаметру. 48% цезур

розташовані після IV хорейної стопи, що також є відхиленням від античних нормативів.

Як бачимо, румунські автори межі XIX–XX століття намагалися дотримуватися канонів щодо імітації античного метру. Але в той же час, через переважання жіночої цезури та різноманітне розміщення цезур, вони створюють свій — румунський — зразок гекзаметра.

На початку XX століття до відтворення форм античної поезії вдалися поети символісти, які на основі античної метрики створили своєрідні відповідники античного гекзаметра.

А. Мачедонські у вірші „Рими співають на арфі” передає античну схему гекзаметра дактило-хорейними стопами:

Rimele cântă pe harpă: uşor un zbor se zvoneşte,

┐┐┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐

De paseri albe ce freamătă, şi dimineaţa domneşte.

┐┐┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐

Ulmul, salcâmul şi plopul se auresc... Îşi şoptesc, se iubesc [8:467].

┐┐┐┐┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐

Вважаємо, що в будові свого гекзаметра, А. Мачедонські спирався на досвід німецької поезії початку XX століття і створював так звані „деривати гекзаметра”. У творі перший рядок укладений дактило-хореем, тобто формою, яка традиційно вживалася для передання античного розміру. Свідченням цього є четверта хорейна стопа і цезура, яка розташована в середині третьої стопи. У наступному віршорядку задля різноманітності поет замінює на першій стопі дактиль не хореем, а амфібрахієм. Цей прийом здійснюється для компенсації монотонності міжкіткових інтервалів. М. Гаспаров називає такі амфібрахічні стопи „псевдо-гекзаметрами”. Найцікавішою є архітектоніка останнього рядка у якому поет використав додаткову стопу, але усічену на два склади. Чоловіча цезура і чоловіча клаузула навівають уявлення про античний пентаметр. Однак античний відповідник шестимірний, з цезурою на III стопі, яка ділить вірш на два однакові піввірші. Відхилення від нормативної стопності характерні також для інших рядків твору.

Як бачимо, А. Мачедонські постає експериментатором в освоєнні гекзаметра, його вірш, хоча і схожий на античну форму, звучить вільніше і не виявляє монотонності канонічного розміру.

Ще більшим експериментатором у засвоєнні античної версифікації виступає

Е. Сперанція, який дає своєрідну інтерпретацію гекзаметричних структур. Поет сміливо руйнує канон та створює оригінальні форми гекзаметра.

У творах „Гекзаметри чужинця”, „Гекзаметри моєї таємниці” та „Грамота круків” поет дотримується класичної гекзаметричної форми. Поезії укладені дактило-хореем з кульмінацією на III стопі, з постійною чоловічою цезурою в середині III стопі. Таким чином Е. Сперанція відтворює вторинний ритм гекзаметра латинського зразка.

У творах „Гекзаметри ночі” та „Крішул” поет відходить від канонів і робить спробу створити нові силабо-тонічні модифікації гекзаметра. Найуживанішими ритмічними модулями Е. Сперанція є усічення III дактилічної стопи та цезурний розподіл віршорядка:

Noaptea mă-mprejmuie grav

┐┐┐┐┐┐┐ ||

Târziul, pustiul, tăcerea.

┐┐┐┐┐┐┐┐

Tremură două lumini parcă acolo departe,

┐┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐

Singur cu inima mea trec pe cărările moarte [9:372].

┐┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐

Перші два рядки навівають уяву про розділений шестимірний рядок з хореем на III стопі та чоловічою цезурою. У наступних версах ми спостерігаємо зіткнення наголосів на місці цезури. Така ритмічна структура відповідає формі пентаметра в елегійному дистиху. Але клаузула, яка є хорейною жіночою, свідчить про гекзаметричність вірша. Тож таку структуру віднесемо до дериватів гекзаметра.

Е. Сперанція вдався також до зміни анакрузи в гекзаметричних творах. Таке явище характерне для поезії „Крішул”:

Vesel văzui alergând, de-a lungul vagoanelor triste,

┐┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐┐

Copiii cu apa-n ulcior şi surâs feciorelnic pe gură

┐┐┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐┐

Şi toţi răspundeau în grai românesc chemărilor mele

┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐┐┐

Nicicând n-am băut ca-n ziua aceea, la fiece gară [9:376].

┐┐┐┐┐ || ┐┐┐┐┐┐┐┐┐┐

Поет експериментує, поєднуючи шестистопні і п'ятистопні вірші, або вдається до гі-

перметрії, збільшуючи кількість складів у стопі:

Și poate că ceva-mi șoptea într-o tainică limbă pe-atuncea [9:376].

U U U U U U U U || U U U U U U U U U U

Тут перша анакрузована стопа не дактилічна, а пеонічна — 4-складова з наголосом на першому складі. Анакрузовані рядки зустрічаються також у віршах з ритмом п'яти-стоповика. На нашу гадку, Е. Сперанція створив оригінальні форми гекзаметра із суттєвими відхиленнями від нормативів античного

відповідника, які віднесемо до „гекзаметроїдів”.

У цілому в оригінальній румунській літературі кінця XIX — початку XX століття гекзаметр виступає як імітація трьох форм античного розміру: а) еквівалентом „правильної” античної форми (Дб), відтворюючи *первинний вид ритму*; б) дактило-хореїчними варіаціями із *одновершинним ритмом* латинського зразка та з *двовершинним ритмом* німецького зразка; в) „псевдо-гекзаметрами” або дериватами гекзаметра, які допускають значні відхилення від античних канонів.

Література

1. Гаспаров М. Л. Очерк истории русского стиха / М. Л. Гаспаров. — М. : Фортуна Лимитед, 2000. — 352 с.
2. Гаспаров М. Л. Продром, Цец и национальные формы гекзаметра / М. Л. Гаспаров // Античность и Византия / отв. ред. Фрейберг Л. А. — М. : Наука, 1975. — С. 362—365.
3. Паладян К. І. Наслідування античних форм в поезії Міхая Емінеску / К. І. Паладян // Науковий вісник Чернівецького національного університету : зб. наук. праць. — Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2011. — Вип. 565 : Романо- слов'янський дискурс. — С. 199—204.
4. Bodnărescu S. Scrierile lui... / S. Bodnărescu. — Cernăuți : Tip. Archiepiscopală, Ed. autorului, 1884. — 223 p.
5. Costa T. Formele hexametrelui la Ovidiu / T. Costa // Publius Ovidius Naso XLIII î.e.n. — MCMLVII e.n. — București: Editura Academiei Române, 1957. — P. 211—332.
6. Diaconescu T. Mitologice. Hexametru antic în configurații eminesciene / T. Diaconescu // Studii Eminescologice 11. — Cluj-Napoca : Clusium, 2009. — P. 135—151.
7. Eminescu M. Opere / M. Eminescu. — București : univers enciclopedic, 1999. — Vol. 1 : Poezie. — LXXVII, 1001 p.
8. Macedonski A. Opere / A. Macedonski. — București : Ed. Fundației Naționale pt. Știință și Artă, univers enciclopedic, 2004. — Vol. 1 : Versuri. Proză în limba română. — XCVI, 2160 p.
9. Speranția E. Poezii / E. Speranția // Antologia poeziei simboliste românești. - București : Editura pentru Literatură, 1968. — P. 369—376.
10. Tohăneanu G. „Variații” pe tema strofei safice / G. Tohăneanu // Eminesciune. — Timișoara : Facla, 1989. — P. 215—226.
11. Vlahuță A. Scrieri alese / A. Vlahuță. — București : Ed. pt. Literatură, 1963. — Vol. 1. — CXXXVIII, 364 p.
12. Zamfirescu D. Opere / D. Zamfirescu. — București : Minerva, 1970. — Vol. 1 : Poezii. — CXXXI, 659 p.